

Niets Dan Kommer En Kwel: Het Afrikaanse Proza Van 2005

Non Peer-reviewed author version

RENDERS, Luc (2006) Niets Dan Kommer En Kwel: Het Afrikaanse Proza Van 2005. In: Zuid-Afrika, 83(5). p. 88-89.

Handle: <http://hdl.handle.net/1942/1666>

Niets dan kommer en kwel: het Zuid-Afrikaanse proza in 2005

In 2004 werd in Zuid-Afrika met de nodige luister het tienjarige bestaan van een democratische regering gevierd. Terwijl in 1994 Zuid-Afrikaanse schrijvers van alle kleuren van de regenboog zich verheugden over de beëindiging van de apartheid, de verkiezing van een meerderheidsregering en de eedaflegging van Nelson Mandela als de eerste zwarte president, lieten ze in 2004 opvallend weinig van zich horen. Zij waren in elk geval niet te bekennen te midden van het feestgewoel. Misschien hielden ze zich doelbewust op de achtergrond omdat ze de feeststemming niet wilden bederven. In de Zuid-Afrikaanse en de Afrikaanse literatuur is de euforie die rond 1994 heerste inderdaad volledig verdwenen. De prille democratie heeft de verwachtingen van blank en zwart absoluut niet kunnen inlossen waardoor nu ontzuivering en pessimisme de overhand hebben. Het toekomstperspectief ziet er evenmin rooskleurig uit.

Is het wegens de ondraaglijke zwaarte van het Zuid-Afrikaanse bestaan dat er in de loop van 2005 nogal wat Afrikaanse ontspanningsliteratuur verschenen is? Soms mag er zelfs gelachen worden. *Op hulle stukke*, samengesteld door Jeanette Ferreira, is een verzameling van 33 korte, humoristische schetsen van 22 schrijvers. Al de verhalen zijn eerder al in weekbladen en kranten verschenen. Deze verzamelbundel biedt een bonte mengelmoes van erg herkenbare tafereeltjes en voorspelbare ontknopingen. De humor is ongedwongen en ongeraffineerd. De schrijvers zijn inderdaad ‘op hulle stukke’, ze hebben hun beste beentje voorgezet. Dit is pretentieloze maar deugdloze ontspanning.

Ook spanning kan, als een vorm van escapisme, ontspannend zijn. Een intrigerend toeval is de haast gelijktijdige publicatie van twee thrillers die zich in de Oekraïne afspelen. Volgens de achterflappen zijn *In die lig van vuur* van Pieter Stoffberg en *Akwarius* van Piet van Rooyen respectievelijk “n aksiebelaaide roman” en “een van die verrassendste en spannendste romans van die afgelope tyd”. Afgezien van hun situering in hetzelfde land hebben de romans weinig met elkaar gemeen. *In die lig van vuur* speelt zich in Kiev af en handelt over Igor Ponomarenko, een bisschop van de orthodoxe kerk en Olja, een bijzonder aantrekkelijk weeskind met een Tchernobil verleden.

Akwarius van Piet van Rooyen heeft de havenstad Sebastopol op het Krimse schiereiland als belangrijkste lokatie. De hoofdfiguren zijn Anton Dreyer en Sasja Katsadse, een prachtige roodharige. Anton Dreyer heeft de opdracht gekregen om met de hulp van Sasja, de dolfijnen die door de Russen voor oorlogsdoeleinden opgeleid zijn te deprogrammeren zodat ze weer kunnen worden vrijgelaten. Er komt echter een kink in de kabel als Edelweiss, de trainer van de oorlogsdolfijnen, achter Antons opdracht komt. Edelweiss verdwijnt met de vier beste dolfijnen waarna een zoektocht over de lengte en breedte van Europa en zelfs tot in Taiwan begint. Het is een kat en muis spelletje, met Edelweiss gewoonlijk aan de winnende hand, dat uitloopt op de onvermijdelijke slotconfrontatie.

Ondanks de verrassende ruimtelijke situering – zijn vorige romans speelden zich voornamelijk in een woestijnlandschap af – draagt *Akwarius* onmiskenbaar een Van Rooyen stempel. Ook nu krijgt de zoektocht een symbolische invulling: ze drukt het verlangen uit naar een ongecompliceerd natuurbestaan ver verwijderd van de beschaving. De poging om het verloren paradijs terug te vinden is echter vruchteloos. Tijdens zijn zoektocht raakt Anton Dreyer zich bewust van zijn beperkingen. Ze beletten hem om boven zichzelf uit te stijgen. Tegenover de mens staan de dolfijnen. Ze vertegenwoordigen vrijheid, gelijkheid, groepsgebondenheid en een zuivere, essentiële bestaansvorm.

Het is duidelijk dat de symbolische dieptelaag de interpretatie en appreciatie van *Akwarius* bepaalt. De roman mislukt als thriller omdat hij geen strak verhaalpatroon met een

ijzeren interne logica en een onontkoombare wetmatigheid heeft. Wat voor het verhaaldebeuren geldt, gaat ook op voor de personages. De symbolische inkleding is echter te vergezocht en te ongeloofwaardig. *Akwarius* vraagt van de lezer een te grote *willing suspension of disbelief* om te kunnen overtuigen.

In die lig van vuur, de eerste roman van Pieter Stoffberg, die eerder twee verhalenbundels publiceerde, is daarentegen wel een geslaagde thriller. Het verhaal stoelt op intrigerende personages, een inventieve plot, een volgehouden spanningsboog, scherpe dialogen en glasheldere sfeerschepping. Centraal staat bisschop Igor Ponomarenko. Hij bezwijkt voor de verleidingen waaraan hij blootgesteld is. Na hun eerste ontmoeting raakt hij volledig in de ban van het weesmeisje Olja. Ook van de eeuwenoude manuscripten die hij toevallig in een geheime kelder van een klooster ontdekt, kan hij geen afstand doen. Hij raakt al hoe dieper verstrikt in een web vol intriges. Wanneer ook de maffia betrokken raakt, staat zelfs het leven van Igor Ponomarenko op het spel. De roman loopt in snelvaarttrein naar de ontknoping.

Pieter Stoffberg heeft een verhaal geschreven waarin hij de minder aangename kanten van het leven niet uit de weg gaat. Bovendien zijn zijn personages mensen van vlees en bloed die soms tegen beter weten in de verkeerde keuzes maken. Het maakt zijn verhaal er niet alleen des te geloofwaardiger door maar verleent het ook meer diepgang. Dat gebeurt trouwens ook door van godsdienstvrijheid een belangrijk thema te maken. Pieter Stoffberg heeft met *In die lig van vuur* een intelligente thriller geschreven die ver boven de middelmaat uitstijgt. Voor de lezer wordt het gespannen wachten op het vervolgdeel dat de schrijver hem beloofd heeft. Pieter Stoffberg heeft met *In die lig van vuur* bewezen dat hij misschien zelfs Deon Meyer naar de kroon kan steken.

Ook het literaire werk van Dalene Matthee, Marita van der Vyver en Engela van Rooyen kan tot de betere populaire literatuur gerekend worden. In het Afrikaans wordt het begrip 'middelmoolliteratuur' gebruikt voor literair werk tussen de hoge letterkunde en de zuivere ontspanningsliteratuur. Van Dalene Matthee, die in 2005 onverwacht overleed, verscheen postuum *Die uitgespoeldes*. Een van de drie dochters van Matthee heeft het onafgewerkte manuscript persklaar gemaakt. De roman verscheen gelijktijdig in het Afrikaans en het Engels en stond wekenlang bovenaan de bestsellerlijsten in Zuid-Afrika. De naam Dalene Matthee staat inderdaad borg voor stijlvol proza, een sterk verhaal en indrukwekkende personages. Van deze succesformule is helaas in dit eerder dunne werkje weinig te merken.

De hoofdfiguur, Moses Swart, is letterlijk een uitgespoelde: als kleine jongen is hij de enige overlevende van een scheepsramp in de buurt van Kaap Algulhas aan de oostkust van Zuid-Afrika. De schapenhoeder Swart en zijn vrouw ontfermen zich over hem. Moses beschouwt hen als zijn ouders. Hij voelt zich echter nooit helemaal thuis in de ruige wereld van boeren en vissers in de meedogenloze kuststreek. Als hij in dienst van de Lord en de Lady van Springfield treedt, realiseert hij zich dat zij uitgespoelden zijn zoals hij. Is het omdat ze van adel zijn? Ook Moses is zonder het zelf te beseffen van Oostenrijkse adel afkomstig.

De aandacht gaat vooral uit naar de grenzeloze bewondering die Moses voor de Lord en de Lady van Springfield koestert. Hij idealiseert hen op een uiterst naïeve wijze. De onderdanige houding van Moses tegenover zijn broodheren en zijn torenhoge ontzag voor hen worden nooit verklaard of geproblematiseerd. Van een verhaalontwikkeling is er nauwelijks of geen sprake. De gebeurtenissen die beschreven worden zoals het verblijf van de Engelse eerste minister Harold Macmillan in een strandhuis op Springfield waar hij zijn befaamde *Winds of Change* toespraak voorbereidt, leiden nergens toe. *Die uitgespoeldes* komt niet verder dan een beschrijving van een aantal excentrieke mensen uit de jaren vijftig. Bovendien is de hoofdfiguur te kleurloos om het verhaal te kunnen dragen. Deze laatste roman van Dalene Matthee komt absoluut niet uit de verf.

Bestemmings, een verhalenbundel, is het jongste werk van Marita van der Vyver. De 12 verhalen hebben meestal vrouwelijke hoofdfiguren die met elkaar gemeen hebben dat ze in een crisissituatie beland zijn en een nieuwe bestemming aan hun leven moeten geven. Dikwijls hebben de vrouwen met huwelijks- of liefdesperikelen te kampen, soms worden ze geconfronteerd met de grenzen van het leven: het besef van de naderende dood of het overlijden van een echtgenoot of een kind. De onvolmaaktheid van het bestaan en de moeizame pogingen die men onderneemt om geluk, geborgenheid en vervulling te vinden staan telkens centraal. Daarbij zijn menselijke verhoudingen van cruciaal belang. De ideale partner bestaat blijkbaar niet, het huwelijk wordt bijzonder vlug tot een zielsdodende sleur. Toch zijn het dikwijls mensen uit de naaste omgeving, zoals een moeder of een goede vriendin die door het bieden van ondersteuning en vertroosting het leven weer de moeite waard maken.

Voor de hoofdfiguren is het bestaan beslist geen plezierreisje. De verhalen spelen zich meestal volledig buiten Zuid-Afrika af, hoewel de hoofdpersonages Zuid-Afrikanen zijn. De reis, een vreemde omgeving, verleent aan hun gevoel van onbehagen en onvrede een nog grotere intensiteit. Het land of de stad waarmee men niet vertrouwd is, verscherpt dan alleen maar het gevoel van gemis, het heimwee en de onvrede. In verhalen als 'Aptyt', 'Waansin in Wene' of 'A la recherche ...' is het verblijf in het buitenland de aanleiding tot het uitbreken van een crisis. In andere verhalen zoals 'Vryheid' of 'n Kwessie van tyd' heeft juist het buitenlandse verblijf een helende uitwerking. Dan wordt de reis een gelegenheid om de balans te herstellen, een nieuw evenwicht te vinden. Het zure en het zoete houden elkaar uiteindelijk in deze verhalenbundel in wankel evenwicht.

Marita van der Vyver is een rasvertelster. Haar verhalen weten te boeien doordat ze met trefzekere pen personages en situaties weet op te roepen. Daarbij staan leesbaarheid en herkenbaarheid voorop. *Bestemmings* is een gevarieerde bundel die zonder sentiment maar met bijzonder veel empathie verslag doet van de dingen des levens.

Seisoene van Engela van Rooyen, een bijzonder populair schrijfster die een honderdtal werken op haar actief heeft, staat ook midden in het leven. *Seisoene* is een autobiografisch werk, gebaseerd op een dagboek dat Engela van Rooyen in 1969, op haar dertigste verjaardag, is beginnen bijhouden. Het motto waarmee ze haar boek opent, is een aanhaling uit *Op reis* van Louis Couperus: "Toch was het leven druk binnen deze muren".

Het motto geeft een exact beeld van de inhoud van *Seisoene*. Van Rooyen beschrijft haar getrouwde leven met zijn wel en wee, met zijn kleine en grote kwalen, met zijn tegenslagen en frustraties, maar ook met zijn vreugdevolle momenten en zijn successen. De voortdurende zorg om haar man, die lange tijd als legerpredikant werkzaam was, en de kinderen, en later de kleinkinderen, de intense betrokkenheid bij de welvaart van haar gezin richt het doen en laten van Engela van Rooyen als echtgenote en moeder. Ondertussen probeert ze ook als schrijfster haar naam te vestigen. Het lukt haar ook maar het is beslist geen sinecure. Verder besteedt ze heel wat aandacht aan de natuur.

De schrijfster geeft aan dat ze een doodgewoon leven leidt. Het verschilt niet van dat van de meeste mensen. Juist daarom vindt ze het belangrijk om er een boek over te schrijven: in de zorgvuldige weergave van een doordeweeks bestaan ligt het belang ervan. Engela van Rooyen motiveert haar aanpak als volgt: "Maar die klein, dagelijkse lewe gaan aan. Die geskiedenis word geskryf nie soseer deur landsbeleide en tenks en generaals nie as deur die inhoud van 'n voorstedelike vuilgoedblik" (p. 145). In *Seisoene* beschrijft ze dus het leven zoals de meeste mensen dat ervaren namelijk als een dagelijkse strijd om alles min of meer in goede banen te laten verlopen.

Deze focus is ook de Achilleshiel van dit werk. Niet alleen gaat de eindeloze beschrijving van kleinhuiselijke voorvallen en anekdotes op de duur danig vervelen maar er ontstaat ook een haast claustrofobische atmosfeer. De indruk ontstaat dat de schrijfster

doelbewust niet verder dan haar eigen tuilmuren heeft willen kijken. In een land zoals Zuid-Afrika waar tijdens de apartheidperiode de regering zich met de intiemste aspecten van het individuele leven bemoeide, lijkt het bijna op een vorm van ontkenning of ontvluchting om niet over de interactie tussen het private en het maatschappelijk-politieke domein te willen schrijven. En dit des te meer in een periode, namelijk de jaren zeventig en tachtig, van verzet tegen de apartheid waarin ook de Afrikaanse schrijvers zich niet onbetuigd lieten.

Waar Engela van Rooyen haar volwassen jaren beschrijft, valt de focus in *'n Wonderlike geweld. Jeugherinneringe*, de lijvige autobiografie van Elsa Joubert, op haar jeugdijaren. Het eerste deel van de titel komt uit een aanhaling uit een notaboek van haar vader: "Die jeug is die skoonste en kosbaarste in die lewe - 'n wonderlike geweld – iets wat lyk op plante as hulle uitkom. Hulle sit klaar en kan enige oomblik uitspring om die hele somer lang te bloei." Elsa Joubert sluit *'n Wonderlike geweld* dan ook veelbetekenend af met haar vertrek als vijftientigjarige op haar eerste reis doorheen Afrika en Europa. Het is 1948, het jaar waarin de Nasionale Party de verkiezingsoverwinning behaalt en bijna een halve eeuw lang het beleid in Zuid-Afrika zal bepalen. Haar vertrek betekent voor Elsa Joubert het doorknippen van de banden met het verleden en het eigenlijke begin van haar schrijverschap waarin Afrika en natuurlijk vooral Zuid-Afrika zo'n belangrijke plaats zullen innemen.

In deze autobiografie komen de vormingsjaren van de schrijfster ter sprake. Elsa Joubert schrijft over zichzelf en over haar jeugd in de derde persoon. Deze passages worden afgewisseld met ik-fragmenten uit haar jeugddagboeken. *'n Wonderlike geweld* ontsluit de ontluikende gevoels- en gedachtenwereld van een kind dat zich eerst tot tiener en daarna tot jonge vrouw ontwikkelt.

Elsa Jouberts jeugdijaren zijn weinig opvallend. Ze groeit op in Paarl in de Kaapprovincie. Ze verschilt niet van elk ander jong meisje: ze maakt plezier met vriendinnen, ze wordt verliefd, ze studeert en volgt muzikles. Soms beschrijft ze de impact van politieke ontwikkelingen op haarzelf en haar omgeving zoals de vervoering rond de eeuwfeestviering van de Grote Trek in 1938 of het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Ook Elsa Joubert laat zich meeslepen in het algemene enthousiasme voor de Afrikanerzaak. Naarmate ze volwassener wordt, zal ze meer afstand nemen en enkele voorzichtige kritische bedenkingen bij de koers die het Afrikanernationalisme inslaat maken.

Uiteraard krijgen de familiale verhoudingen een prominente plaats. Met haar vader heeft ze een intieme band, met haar moeder eerder een haat-liefde verhouding waarin de vroege dood van een zusje een bepalende factor was. Het is gedeeltelijk haar verlangen om aan de greep van haar moeder te ontsnappen dat Elsa Joubert haar eerste Afrika-reis onderneemt.

'n Wonderlike geweld is een turf, maar als lezer word je er niet veel wijzer door. Dat heeft alles te maken met de selectie van het materiaal en het vertelperspectief. Het boek is opgezet als een dagboek. Van een doorgedreven selectie van het materiaal en van een interpretatie vanuit een achternaperspectief is er geen sprake. Het resultaat is dat het boek de allure krijgt van een tienerkroniek met de onvermijdelijke schwärmerei en de typische sturm-und-drang episodes. Sommige passages worden al te zeer uitgesponnen. De detailrijkheid waarmee Elsa Joubert haar jeugdherinneringen beschrijft, is ontwapenend en verstommend maar uiteindelijk ook onthutsend en beklemmend. Al te sporadisch is er een glimp op te vangen van de eigenzinnige en tegendraadse schrijfster die Elsa Joubert geworden is. *'n Wonderlike geweld* eindigt op het moment dat het leven van Elsa Joubert echt interessant begint te worden: haar ontdekking van Afrika en haar ontplooiing als schrijfster. Hopelijk verschijnt er binnenkort een vervolg.

Een nauwelijks verholen autobiografie is *Kroes*, de eersteling van Pat Stamalétos. De roman speelt zich af in het begin van de zestigerjaren. De bruine mensen zijn door de

apartheidswetten tot tweederangsburgers in hun eigen land gedegradeerd. In de bruine gemeenschap is de afkeer van de blanken dan ook algemeen. Pattie Peters is een bruin meisje. Na de dood van haar moeder wordt ze door twee nichten van haar moeder opgevoed. Later trekt ze naar Johannesburg. Daar leert ze de jonge Griekse immigrant Laki Pappasani kennen. Ze worden verliefd. In het land van de apartheid is liefde over de kleurgrens heen echter bij wet verboden. Pattie neemt het besluit om te proberen zich tot blanke te laten herclassificeren. Uiteindelijk slaagt ze daar ook in waardoor niets een huwelijk nog in de weg staat.

Hoewel Pattie Peters zich makkelijk kan voordoen als een blanke en trouwens als blanke kantoorbediende in Johannesburg haar kost verdient, kan en wil ze van haar familie en vrienden geen afstand nemen. De apartheidswetten en haar liefde voor Laki dwingen haar echter om haar afkomst te verdoezelen. Pattie wordt heen en weer geslingerd tussen haar verschillende loyaliteiten. Ze vindt het dan ook erg moeilijk om vrede te nemen met de contradicties in haar situatie. Aan de ene kant is er haar liefde voor Laki waardoor ze geen andere keuze heeft dan *to try for white* en haar vrees om als bedriegster betrapt te worden, aan de andere kant is er haar liefde voor haar familie en haar identificatie met de bruine gemeenschap. Bovendien heeft Laki niet altijd voldoende inlevingsvermogen om begrip voor de innerlijke tweespalt van Pattie te kunnen opbrengen. Haar verscheurdheid doet Pattie herhaaldelijk twijfelen of ze haar relatie met Laki niet moet verbreken. Haar weifelende houding maakt de lezer bewust van de onmogelijke keuzes die ze moet maken.

Kroes maakt het meer dan duidelijk in welke mate de apartheidswetgeving in het leven van alle Zuid-Afrikanen ingreep. Ieders leven, ook dat van de blanke, werd tot een speelbal in de handen van de blanke wetgever. De roman doet nog eens uit de doeken hoe ingrijpend de apartheidswetgeving het leven in Zuid-Afrika bepaalde. *Kroes* is natuurlijk een anti-apartheidsroman. De kracht van het werk schuilt in de manier waarop de anti-apartheidsboodschap verwoord wordt. De roman is hoegenaamd geen politiek tractaat. De aandacht gaat naar de individuele ervaring van de apartheid. Pattie Peters en de andere romanfiguren zijn gewone mensen die verstrikt raken in het kluwen van apartheidswetten. Ook de naïviteit waarmee de gebeurtenissen verteld worden, geeft hen een bijzondere aandoenlijkheid en authenticiteit. Uiteindelijk is de roman een pleidooi voor het afstand doen van kleuronderscheiden en voor het beoordelen van elke mens vanuit zijn uniekheid. *Kroes* is een van de talloze apartheidsverhalen die verteld moesten worden en vormt daardoor een belangrijke aanvulling tot de Afrikaanse literatuur.

A.P. Brink gaat in *Bidsprinkhaan* op zoek naar een verder verleden. *Bidsprinkhaan* is een historische roman die de levensgeschiedenis vertelt van Kupido Kakkerlak. Hij is een historisch figuur, een Khoikhoi of Hottentot, die leefde van ongeveer 1760 tot 1825. Hij was de eerste bruine zendeling aan de Kaap de Goede Hoop. De karige informatie die over het leven van Kupido Kakkerlak beschikbaar is, neemt Brink als uitgangspunt voor wat de ondertitel als “’n ware storie” bestempelt. Verbeelding en feiten vullen elkaar aan tot een verbluffend magisch-realistisch geheel waarin de religieuze voorstellingen en de mythologische verhalen van de Khoikhoi en de San (de boesman) naadloos verweven worden.

De roman draait om de bekering van Kupido Kakkerlak en is in drie delen verdeeld die elkaar chronologisch opvolgen. In het eerste en het derde deel wordt het wedervaren van Kupido Kakkerlak door een anonieme verteller beschreven. In het tweede gedeelte doet eerwaarde James Read, een zendeling in dienst van het Londense Zendinggenootschap, het relaas van zijn ontmoeting en vriendschap met Kupido.

Bidsprinkhaan is absoluut geen hagiografie of een lofzang op de opofferingen van de eerste zendingen. Het boek wordt haast tot het tegendeel. Kupido Kakkerlak is beslist geen heilige. Hij heeft zijn hebbelikheden en onplezierige trekken. De fanatieke manier waarop hij zijn nieuwe geloof beleeft en wil overdragen maakt van hem zelfs een intolerant heethoofd. De protestantse zendingen, behalve Van der Kemp, worden als zwakke mensen of als

arrogante en gevoelloze westerlingen voorgesteld. Aan de zelfbehepte eerwaarde Robert Moffat lijken christelijke nederigheid en naastenliefde zelfs totaal vreemd te zijn.

Kupido Kakkerlaks leven verloopt in een cirkelgang. Hij groeit in een traditionele Khoikhoi gemeenschap op. Het wereldbeeld en de geloofsovertuiging van de Khoikhoi zweert hij af nadat hij in contact gekomen is met de prediking van eerwaarde Van der Kemp op Graaff-Reinet. Hij wordt een bezielde christen en gedreven zendeling. Als zijn zendingarbeid op Dikathong mislukt en hij door het Londense Zendinggenootschap in de steek gelaten wordt, realiseert hij zich dat de christelijke God een blanke God is. Deze exclusief blanke god wijst hij af. Kupido Kakkerlak komt tot het inzicht dat God ook vóór de komst van de blanke in Afrika was. Hij herontdekt zijn oude geloof. Geen wonder dat Kupido Kakkerlak uiteindelijk wegtrekt met de langverwachte Arend naar een streek ergens in Afrika waar zoals Arend het uitdrukt: “ek nooit meer slaaf hoef te wees nie”.

In *Bidsprinkhaan* verwerpt André Brink elke vorm van religieuze exclusiviteit en benadrukt hij de gelijkwaardigheid van zowel religies als mensen. Terzelfder tijd geeft hij aan dat een blank perspectief ook maar een vertekend beeld scheidt en dus geenszins op universaliteit kan aanspraak maken.

Met *Bidsprinkhaan* bereikt André Brink opnieuw het niveau van zijn betere historische romans zoals *Houd-den-bek*, *'n Oomblik in die wind* en *Inteendeel*. Deze roman is een door en door Zuid-Afrikaans werk waarin de magisch-mythische wereld van de Khoikhoi en de San, het Zuid-Afrikaanse landschap en de politiek-maatschappelijke ontwikkelingen van het einde van de 18e eeuw en het begin van de 19e eeuw bijzonder treffend worden weergegeven. Deze hechte lokale verankering maakt de lezer des te sterker bewust van de beperktheid en kortstondigheid van ideologieën, religieuze opvattingen en wereldbeelden. Brink bewijst met *Bidsprinkhaan* nogmaals zijn uitzonderlijke literaire meesterschap.

In romans als *Kroes* en *Bidsprinkhaan* wordt het verleden niet in een romantisch waas gehuld. Juist de fouten die er toen gemaakt zijn, worden aan de lezer voorgehouden als waarschuwingen om in het heden niet in dezelfde val te trappen. Ook toekomstromans hebben gewoonlijk de bedoeling een kritische commentaar op het heden te zijn. Dat is alleszins het geval met *Miskruier* van Jaco Botha. Een ‘miskruier’ is een kever waarvan het wijfje een bolletje mest rolt en in een gaatje stopt nadat ze er een eitje op gelegd heeft. Een miskruier is niet de koning van het dierenrijk. In de roman van Jaco Botha symboliseert de miskruier de kleine man die het slachtoffer wordt van de gewetenloze machtsdrift van de politieke leiders. Dat is inderdaad wat er met Braam Fourie, een journalist, gebeurt.

Het jaar is 2009 en Zuid-Afrika is in de handen van Nkosi Nyende nadat president Mbeki in een aanslag is omgekomen. Het land dreigt steeds meer tot het niveau van een derderangs dictatuur te verglijden. Geen enkele vorm van kritiek wordt nog getolereerd. Als de naam van Braam Fourie door een collega-journalist in een bijzonder kritisch artikel genoemd wordt, is hij verplicht om voor de veiligheidspolitie op de loop te gaan. Zijn vrouw en kinderen moet hij achterlaten. Tijdens zijn vlucht brengt hij zijn metgezel om het leven en wordt hij tot vijftientig jaar gevangenisstraf veroordeeld. De tweede helft van het boek beschrijft zijn verblijf in de gevangenis. Dat het er in het boek niet zachtzinnig aan toe gaat, hoeft geen betoog maar de waarschuwing op de achterflap: “Nie aanbeveel vir sensitiewe lesers nie” heeft toch op de eerste plaats een publicitair oogmerk.

Het beeld dat Jaco Botha van het nieuwe Zuid-Afrika oproept, is ijsingwekkend. De aids-epidemie heeft pandemische proporties aangenomen. Geweld en staatsterreur zijn alomtegenwoordig. Het individu heeft geen vrijheid of rechten meer. Alleen het recht van de sterkste geldt nog. De misstanden die tijdens de apartheid heersten, zijn terug maar omdat de machtsverhoudingen radicaal gewijzigd zijn, worden nu de blanken de eerste slachtoffers van de zwarte machthebbers. Zuid-Afrika is begonnen aan een hellevaart. *Miskruier* is een

uitgesproken anti-utpische roman die volledig afrekenet met het optimistische regenboognatiegevoel.

Terwijl het eerste deel van de roman een politieke thriller is, wordt het tweede gedeelte tot een gevangenisavontuur. De onheilspellende toekomstvisie moet plaats ruimen voor een lugubere gevangenisenscenering vol weirdos en maniakken. Het gevolg is dat de politiek-maatschappelijke boodschap van de roman sterk afgezwakt wordt. Dat de auteur aan zijn werk de ondertitel “(’n spookstorie)” meegeeft, sluit hierbij aan. Door deze toevoeging beklemtoont Jaco Botha de niet-realistische inslag van het boek en duidt hij aan dat het niet al te ernstig moet worden genomen. Het is jammer dat hierdoor de slagkracht van *Miskruier* wezenlijk aangetast wordt.

Raka: die roman van Koos Kombuis is ook in de nabije toekomst gesitueerd. Het is het jaar 2008. Het gezin Opperman woont op Stellenbosch. Theunis is predikant. Hij is verliefd op zijn schoonzus Hettie. Gogga, zijn vrouw, is zich van geen kwaad bewust. In de studeerkamer waar Theunis zijn preken voorbereidt, kijkt hij ook naar sexprogrammas’ s op de televisie en doet hij zich aan alcoholische drank tegoed. Met zijn kinderen Jacques, Melanie en Jozua heeft hij noch zijn vrouw een normaal contact. De kloof en het onbegrip tussen de generaties kunnen haast niet groter zijn. Jacques en Melanie zijn leden van de band ‘Raka’ waarvoor Jozua de liedjsteksten schrijft. In de kelder van het huis van de Oppermans wordt er samen met de andere bandleden duchtig geoefend, veel gedronken en met drugs geëxperimenteerd. De Opperman kinderen en hun vrienden zijn totaal losgeslagen. Ze hebben geen waarden of zekerheden meer. Van hun ouders hebben ze zich afgekeerd. Nu zijn de ouders van de Opperman kinderen natuurlijk ook absoluut geen toonbeeld van moraliteit en hoge idealen hoewel ze toch nog proberen om tegenover de buitenwereld een schijn van respectabiliteit te handhaven.

Raka: die roman schetst een ontluisterend beeld van wat een Afrikaner modelgezin zou moeten zijn. Dat het verhaal zich afspeelt in Stellenbosch, een bastion van de Afrikaner, wrijft nog meer zout in de wonde. Het vaste geloof in hoge morele standaarden is vervangen door een breidelloos nihilisme. Zelfs Theunis gaat door een geloofscrisis. Ironisch genoeg wint hij juist aan populariteit als predikant wanneer hij zijn twijfels vanop de kansel verkondigt. De opdracht “vir Kleinboer (*want dis alles jou skuld*)” sluit hierbij aan. Ook Kleinboer haalde in zijn roman *Kontrei* de traditionele waarden van het Afrikanerdom volledig onderuit. Met het gebruik van *Raka* als titel van het boek en als naam van de band verwijst Koos Kombuis naar het gelijknamige epische gedicht van N.P. van Wyk Louw. De roman van Koos Kombuis begint waar het gedicht eindigt: de strijd tussen goed en kwaad, licht en duisternis is in het voordeel van de duistere machten beslecht. Ze kunnen aan hun veroveringstocht beginnen. In de Afrikanergemeenschap hebben ze reeds het heft in handen.

Raka is een zwart boek. Toch geeft de humor een bijzondere lichtheid van toets aan de roman. De personages die Koos Kombuis ten tonele voert en de situaties waarin hij hen laat belanden zijn dikwijls te gek voor woorden. De absurde overdrijvingen en excessieve uitspattingen maken van de roman een hilarische brok proza. Of de lezer tot het einde toe blijft lachen is twijfelachtig. Daarvoor raakt Koos Kombuis allicht al te veel tere plekken aan. In *Raka: die roman* steekt Koos Kombuis de draak met de Afrikaner maar de humor heeft een pijnlijk donkere kant. Niet alles kan zomaar weggelachen worden, daarvoor steekt er te veel waarheid en realiteit in dit boek.

Die avonture van Pieter Francken van Jaco Fouché draait om het maatschappijmannetje Pieter Francken die een manager is bij VLA technologies. Als een programmeur, Daniël Cupido, enkele dagen niet is komen opdagen, trekt hij zelf op onderzoek uit. Cupido woont in de bruine woonbuurt Koningsdal. Francken treft Cupido dood in zijn huis aan. Nadat de politie de nodige vaststellingen heeft gedaan, ontdekt Francken dat zijn auto gestolen is, zodat hij niet meer uit de buurt weggeraakt. Het wordt het begin van een

lange, avontuurlijke nacht. Francken komt in een aantal precaire situaties terecht, er vallen nog meer doden en een kind wordt geboren. Het is de zoon van de bendeleider King John. Het babyzootje wordt door een rivaliserende bende gezocht. Pieter Francken weet het uit hun handen te houden. Santie, de vrouw van Pieter, spoort hem tegen de morgen op in het hospitaal waar hij verzeild is geraakt.

Pieter Francken is de opvolger van *Die ryk van die rawe*. Het is evenals Fouchés vorige boek een zoektocht en een confrontatie. Op zijn dooltocht herontdekt Pieter Francken zichzelf als held en avonturier. Hij komt tot het besef dat de zekerheid en de luxe die hij nastreefde ook enorm veel stress met zich brachten. Vrede nemen met wat je bent en de moed opbrengen om je eigen ding te doen zijn de sleutel tot het geluk. Dat is het ideaal dat men moet nastreven. Hij past dat ook toe in zijn eigen leven na zijn nachtelijke avontuur: hij vraagt demotie aan op zijn werk en verhuist naar een minder dure woonbuurt. Hij geeft het boek van Rosalind/Eartha uit en zet de cursus 'Maliekolder en Mankemente' op. Hij wil de inzichten die hij verworven heeft aan anderen overdragen. Hij heeft de sprong van de duisternis naar het licht en de zelfbevrijding gemaakt.

Die avonture van Pieter Francken heeft een sterke allegorische inslag. Achter het oppervlakteverhaal, dat niet erg realistisch aandoet, gaat een diepere betekenis schuil. *Pieter Francken* is erg weerbarstige literatuur. De avonturen die Pieter Francken beleeft, kunnen de lezer niet lang in de ban houden. De roman vraagt een rationeel-analytische ingesteldheid. Daardoor verschaalt hij tot een intellectuele oefening, een virtueel spel zonder ziel of hart. Als elke vorm van emotionele betrokkenheid ontbreekt, gaat zelfs de meest vernuftige structuur echter al gauw vervelen.

Flarde van Marlize Hobbs, dat een autobiografische inslag heeft, doet precies het tegenovergestelde als *Die avonture van Pieter Francken*. Het plaatst de lezer te midden van de hartverscheurende Zuid-Afrikaanse realiteit. Marlize Hobbs gebruikte haar opleiding en ervaring als sociaal assistente als inspiratiebron voor deze navrante debuutnovelle. Daarin staat een blanke 'maatskaplike werker' centraal. Na haar studies is ze naar haar geboortestreek teruggekeerd om er in een verarmd zwart gebied als sociaal assistente aan de slag te gaan. Ze krijgt de Tswana naam Mosadiotsile: zij die gekomen is om ons te helpen. De verhaalfacten geven aan deze naam een bijzonder ironische connotatie: behalve het verlenen van financiële steun staat de sociaal assistente machteloos om iets aan de troosteloosheid, de uitzichtloosheid en de gruwel van de omstandigheden waarin de zwarten moeten leven te veranderen.

In de novelle wordt geleidelijk het geheim van de Dipeko familie ontsluit. De oude Oneboy Dipeko oefent een terreurregime over zijn clan uit. Vooral Kabelo is er het slachtoffer van. Hij is de vrucht van de incestueuze verhouding die Oneboy Dipeko met zijn dochter Mosadiomuntle had. Mosadiomuntle zelf stierf in het kraambed. Dit schandaal affecteert iedereen binnen de familie. Ganyesa, de plaats waar het verhaal zich afspeelt, is even onbarmhartig en onherbergzaam, als de mensen die er wonen. Het is er broeiend warm of ijzig koud en een strakke wind doet voortdurend het stof opwaaien.

Ook de sociaal assistente voelt er zich niet thuis ondanks het feit dat ze in de omgeving opgegroeid is. Aan het paradijselijke bestaan zoals ze dat in haar jeugd kende, is echter finaal een einde gekomen. De omstandigheden waarin de blanken moeten leven, zijn totaal veranderd. Een zwarte regering is nu aan de macht. De blanken voelen zich weerloos en schuldig. Ze hebben alle houvast verloren. De sociaal assistente is niet in staat om haar onlustgevoel te overwinnen. Ze raakt aan de drugs en de verdovende pillen en stort, als haar geliefde, een Cubaanse dokter die in het plaatselijke hospitaal werkt, naar zijn land terugkeert, volledig in. Ze recupereert maar het leven blijft voor haar even wrang en perspectiefloos als tevoren.

In het boek komen de verschillende directe betrokkenen afwisselend aan het woord. Uit de opeenvolging van perspectieven moet de lezer proberen de waarheid te achterhalen. Dat is niet zo eenvoudig omdat de tekst in brokstukken of flarden uit elkaar valt. De verbrokkelde vertelwijze en de geleidelijke ontsluiting van het drama dat zich voltrokken heeft binnen de Dipeko familie geven tekstmatig gestalte aan het besef in een versplinterde en onbeheersbare wereld te leven. *Flarde* is een schreeuw van wanhoop en onmacht, een ijzersterk debuut van een veelbelovend schrijfster.

De roman *Een vir die wolfskof* van Johnita le Roux speelt zich af in 1995. De 'wolfskof' van de titel is de laatste en moeilijkste wachtdienst van de nacht, juist vóór het aanbreken van de dag. Of er voor de romanfiguren en voor Zuid-Afrika ook licht in de duisternis begint te dagen is echter erg twijfelachtig. De focus valt op Berta Jordaan. Ze is getrouwd met Jakes en heeft twee kinderen. Jakes is een beroepssoldaat die getraumatiseerd is door zijn oorlogservaringen. Soms gaat hij helemaal door het lint en moet dan in een psychiatrische instelling opgenomen worden. Berta zelf gaat ook naar een 'berader', Larey Lombard, voor ondersteuning. In de gesprekken die Berta met Larey heeft, kringt de roman ook uit naar het verleden. De familiegeschiedenissen van Berta en Jakes krijgen ruime aandacht. Het hoofddaccent valt daarbij op de dubbele moord die in 1917 gepleegd werd waarbij de broer van de ouma van Jakes om het leven werd gebracht. Deze moord, waarvan de naschokken nog altijd te voelen zijn, is symptomatisch voor het conflict tussen blank en zwart op Zuid-Afrikaanse bodem. Deze strijd lijkt nog altijd niet uitgewoed. Zo wordt Jako, het zontje van Berta, zwaar mishandeld door inbrekers. Is de Zuid-Afrikaan veroordeeld om steeds dezelfde strijd te strijden zoals het motto aangeeft: "Die toekoms is niks anders nie as die verlede wat deur 'n ander poort binnekom"? Leven in Zuid-Afrika betekent een meedogenloze strijd om te overleven in een onherbergzaam land.

Dit geldt zowel voor blank als zwart. *Een vir die wolfskof* is niet eenzijdig op de ervaring van de blanke gericht. De roman heeft ook oog voor het onrecht dat in de loop van de geschiedenis door de blanke aan de zwarte aangedaan werd en dat zeker niet minder groot is. De auteur brengt daardoor een gebalanceerd maar ook een gecompliceerd beeld van de rassenspanning en het geweld die Zuid-Afrika steeds geteisterd hebben. Toch wordt deze erg pessimistische visie enigszins genuanceerd. Tegenover het geweld, de haat en de onmenselijkheid staan gebaren van medemenselijkheid en het moeizame zoeken naar begrip en verzoening. Daarnaast vormt ook het christelijke geloof een bron van vertroosting en beschikt het individu over de veerkracht om de problemen achter zich te zetten en ondanks alles, al is het met de moed der wanhoop, verder te gaan.

Een vir die wolfskof heeft een knappe opbouw met de nota's van de berader die als hoofdstuktitels fungeren en het invoegen van aanvullende fictieve passages binnen de verhaalstructuur. De auteur heeft een vaste greep op haar omvangrijke materiaal. Johnita le Roux is er op een aangrijpende manier in geslaagd om in *Een vir die wolfskof* de complexiteit van de Zuid-Afrikaanse realiteit, waarin het heden niet kan worden losgekoppeld van het verleden, gestalte te geven.

Met *In stede van die liefde* heeft Etienne van Heerden een waardig opvolger van *Die swye van Mario Salviati* geschreven. Deze lijvige roman trekt een wirwar van draden die alle Matjiesfontein als snijpunt hebben. Vanuit dit onooglijke Karoodorpje met het Lord Milner hotel als focuspunt kringt het verhaal verder uit naar andere steden van Zuid-Afrika en de wereld: Stellenbosch, Kaapstad, Johannesburg, Harare, New York, Berlijn ... Het zijn steden die op een of andere manier verbonden zijn met Christian Lemmer, de baas van africart.com, een internetbedrijf dat Afrika kunst verkoopt.

Naast deze ruimtelijke diversiteit maakt ook een veelkleurige stoet van personages haar opwachting: inwoners van Matjiesfontein die haast een rariteitenkabinet vormen en het wonderlijk en soms gevaarlijk allegaartje van mensen die het pad van Christian Lemmer

kruisen. De bonte mengeling van steden en de personen wordt feilloos ingebed in de twee grote verhaallijnen: de eerste rond de verdwijning van Snaartjie Windvogel en de tweede over de verhouding tussen Christian en zijn vrouw Christine. *In stede van die liefde* leest daardoor als een spannend detectiveverhaal. Voor sergeant Fieleis Jollies is trouwens een belangrijke rol in de roman weggelegd. In beide verhaallijnen staat de ontsluiting van een geheim centraal. Uiteindelijk blijken beide verhaallijnen hecht met elkaar vervlochten te zijn.

Het ontrafelen van de twee mysteries, die uiteindelijk hecht met elkaar vervlochten blijken te zijn, krijgt in *In stede van die liefde* een bijzondere thematische relevantie. De roman geeft hiermee de verwickeldheid van het leven aan. Niets is eenduidig of eenvoudig. Een mensenleven is uitermate gecompliceerd: het bestaat uit een haast onontwarbaar kluwen van invloeden en beïnvloedingen. De mens is de som van krachten die hem gemaakt hebben tot wat hij is en nog steeds op hem blijven inwerken: zijn verleden, zijn talenten, zijn gezondheid, de omstandigheden, de politieke ontwikkelingen, het toeval enz. Iedereen draagt zijn eigen problemen, geheimen en frustraties met zich mee. Deze bepalen dan weer hoe men met de anderen omgaat. Menselijke verhoudingen zijn erg precair. De mens is uiterst kwetsbaar. Hij zit opgescheept met trauma's die hij haast niet kan verwerken en die een normaal leven en normale relaties bijna niet mogelijk maken. Toch blijft de mens verlangen naar een beetje geluk, geborgenheid en liefde. Dit haast onmogelijke streven wordt door de dubbelzinnigheid in de titel fraai gesuggereerd. Ondanks de verschillende omstandigheden, achtergrond en verleden koestert iedereen dezelfde verzuchtingen.

Etienne van Heerden heeft met *In stede van die liefde* een krachttoer gepresteerd. De roman legt de essentie van het menselijke lot bloot. De auteur koppelt een gedetailleerde schildering van de microcosmos van Matjiesfontein niet alleen aan een fijn aanvoelen van de grotere Zuid-Afrikaanse realiteit maar ook van globale ontwikkelingen waarin de toenemende commercialisering en het ermee gepaardgaande waardenverlies opvallende tendensen zijn. Zijn personages zijn dorpsmensen en stedelingen maar tegelijkertijd ook Zuid-Afrikanen met een belast verleden, een angstwekkend heden en een onzekere toekomst en inwoners van de global village. Het maakt weinig verschil hoe beperkt of hoe uitgestrekt de horizon van het individu is, op de eerste plaats moet hij met zichzelf in het reine komen. Etienne van Heerden schrijft met bijzonder veel verve en flair. *In stede van die liefde* overbluft door de precisie waarmee de *couleur locale* is aangebracht en overrompelt door wijdsheid van visie.

In 2005 verschenen ook enkele werken die informatie verschaffen over de Afrikaanse literatuur. Van John Kannemeyer verscheen *Die Afrikaanse literatuur 1652-2004*, Van Eep Francken en Luc Renders het Nederlandstalige overzicht *Skrywers in die strydperk. Krachtljien in de Zuid-Afrikaanse literatuur* en onder redactie van H.P. van Coller het derde deel van *Perspektief en profiel. 'n Afrikaanse literatuurgeskiedenis*.

Het Afrikaanse proza van 2005 neemt de polsslag van de Zuid-Afrikaanse maatschappij. De vaststellingen die gemaakt worden, zijn niet bepaald fraai. Het is een aanduiding van het blijvende engagement van de Afrikaanse schrijver die zijn rol als maatschappelijk geweten nog altijd wil blijven spelen.